

д-р Томас Гордън в съавторство с Ноел Бърч „Трениране на успешни учители“

Обучението е всеобщо занимание – всеки обучава някого. Родителите обучават децата си, работодателите обучават служителите си, треньорите обучават играчите, жените учат съпрузите си (и обратното), а професионалните учители, разбира се, обучават учениците. Целта на настоящата книга е да покаже как обучението може да е далече по-успешно от обичайното; как може да предаде повече знания и зрелост на обучаемите, като в същото време намали конфликтите и освободи повече учебно време за учителите.

Макар „Трениране на успешни учители“ да е завършена програма за професионалисти, предлаганите тук методи и умения са в състояние да повишат ефективността на всеки, който се занимава с някакъв вид обучение. Възрастните посвещават невероятно много време на обучението на младите. Част от това време е изключително полезно, тъй като помагането на децата на всякаква възраст да придобият нови умения или нови прозрения е благодарно изживяване. Всеки родител, учител и младежки ръководител изпитва радост от това, че е допринесъл за растежа на детето и че е дал част от себе си, за да обогати живота на друго човешко същество. Няма нищо по-вълнуващо от това, да видиш как младият възприема от обучението нещо ново, което разширява миогледа му и обогатява репертоара му от умения. Но и както почти всички знаят, обучението на младите може да е и ужасно мъчителен, изпълнен с разочарования процес. Никак не са малко случаите, в които родител, учител или младежки ръководител установява с ужас, че ентузиазмът му да предаде нещо важно на по-младите не събужда и в най-малка степен съответния ентузиазъм в обучаемите. И че напротив, бива посрещнат с упорита съпротива, минимална мотивация, кратки диапазони на внимание, необяснима липса на интерес, а понякога и с открита враждебност.

Обучението може да е всичко друго, но не и вълнуващо, когато младите, без никаква видима причина, отказват да възприемат онова, което възрастните желаят най-самопожертвувателно и алтруистично да им предадат. А си е направо мъчение, способно да породи чувства на неадекватност, безнадеждност, пълно отчаяние, а прекалено често – и на дълбоко заседнала омраза към неотзивчивия и неблагодарен обучаем. На какво в такъв случай се дължи разликата между успешното и неуспешното обучение, между ползотворното и мъчителното обучение? Няма спор, че резултатът от обучението зависи от най-различни фактори.

Настоящата книга обаче поддържа тезата за значимостта най-вече на един фактор – доколко успява учителят да установи един конкретен вид взаимоотношение с учениците си. *От съдбовно значение е именно качеството на взаимоотношението „учител – ученик“.* На практика то е много по-важно от материала, който учителят преподава, как го преподава или кому го преподава. Така че настоящата книга е посветена именно на постигането на въпросното ефективно качество.

Кое е съдбоносното във взаимоотношението „учител – ученик“?

От ключово значение е това, да подчертаем факта, че преподаването и възприемането са две съвсем различни функции – два самостоятелни и отделни процеса. И не най-маловажното от многото различия между преподаването и възприемането е това, че процесът на преподаване се извършва от един човек, докато възприемането се върши от друг. Очевидна истина, нали? Разбира се. Но си заслужава да поразмислим върху нея. За да е ефективен процесът на преподаване – възприемане, между въпросните два отделни организма трябва да е налице едно уникално по своя вид взаимоотношение – определена връзка, мост между обучаващия и обучаемия. По

тази причина голяма част от настоящата книга е посветена на *комуникационните умения* (уменията за общуване), които учителят трябва да притежава, за да създаде успешно тези взаимоотношения, да осъществи тези връзки, да построи тези мостове. Самите комуникационни умения не са кой знае колко сложни – поне не толкова, че да не ги схване един учител – макар че и те, подобно на всички останали умения като играенето на голф, карането на ски, пеенето или свиренето на музикален инструмент, изискват упражняване. Да не говорим, че въпросните комуникационни умения изобщо не изискват от учителя да поема огромни количества знания по „философията на образованието“, „методиката на обучението“ или „принципите на детското развитие“.

Напротив, уменията, които описваме и демонстрираме, разчитат най-вече на говоренето – нещо, което се удава лесно на повечето от нас. Но тъй като говоренето не само подобрява междуличностните взаимоотношения, но е способно и да ги разруши, напълно възможно е говоренето не само да сближи учителя с учениците, но и да ги раздалечи. Друга очевидна истина. Но и тя заслужаваща по-нататъшно внимание. Понеже ефектът от говоренето зависи от *качеството* на самото говорене и от избора на учителя *кой вид говорене е най-подходящ в различни ситуации*. Така че нашите инструкции за успешно преподаване се явяват надстройка върху онези елементарни дейности, които учителите, така или иначе, вършат ежедневно. Става дума за допълнителен набор от умения, нараснала чувствителност, допълнителни постижения.

Да разгледаме похвалите например. Всеки учител знае как да похвали едно дете. И предлаганото от нас трениране на успешни учители надгражда тъкмо оттам нагоре. Ще демонстрираме как даден вид похвала най-вероятно ще накара ученика да се чувства ужасно неразбран и коварно манипулиран, докато едно съвсем малко по-различно послание най-вероятно ще накара ученика да ви види като човечна и неподправена личност, която освен това проявява истинска загриженост.

Наличните изследвания – а те са купища томове – сочат критичната роля на *слушането* за улесняване на процеса на възприемане. И в това отношение всеки учител (с много малко заслужаващи съжаление изключения) е оборудван от природата със способността да чува и е добре подготвен да изслушва онова, което децата комуникират. И учителите правят това всеки ден. И все пак онова, което смятат, че чуват, не е задължително същото като онова, което обучаемият желае да предаде. Нашият вид трениране на успешни учители ще ви научи на един прост метод, с чиято помощ да проверите доколко точно сте го чули, за да сте сигурни, че сте чули точно онова, което ученикът е искал да ви каже. А в същото време ще докаже на ученика, че не само сте го чули, но сте го и разбрали.

Мимоходом ще отбележим и кога е крайно неподходящо да изслушвате децата. В определени моменти, когато ги учите на нещо в клас или у дома си и възприемате поведението им като пречещо ви и неприемливо, следва да пренебрегвате изцяло съвета ни „Бъдете добър слушател“. И ще ви покажем защо в такива случаи сте длъжни, вместо да ги изслушвате, да им изпратите собственото си силно послание, да им се противопоставите, понеже те нарушават *собствените ви права* – и ще ви демонстрираме как да изпратите подобно послание с минимален риск да нараните чувствата им, да ги унизите или да ги поставите в дефанзивна позиция.

И точно тук като че ли му е мястото да направим една важна уговорка: *В настоящата книга не става дума за това, на какво трябва учителите или родителите да учат децата и младите*. Такъв въпрос е редно да се остави на други, с много по-голям опит в съставянето на учебни програми, формулирането на образователни цели и преценяването кое точно е най-важно да се предаде на децата както у дома им, така и в училище. Да не говорим, че мненията по тези въпроси се различават от дом на дом, от училище на училище, от една общност на друга.

Нашето трениране се основава главно на предпоставката, че качеството на взаимоотношението „учител – ученик“ е от съдбоносно значение, ако учителят иска да преподава успешно *каквото и да било* – предмет, „съдържание“, умения, ценности или убеждения. Няма предмет – било то история, математика, английски език и литература или химия, – който да не стане интересен и вълнуващ за младите хора, ако се преподава от учител, научен да създава взаимоотношение с учениците си, при което потребностите на учителя се зачитат от учениците, а потребностите на учениците се зачитат от учителя.

Да си кажем истината в очите: дори баскетбол, рисуване, гимнастика и полова просвета може да се преподават така, че на учениците да им е скучно, да не ги вълнува, да отказват да възприемат, ако учителят създава взаимоотношения, в които учениците се чувстват унижени, заподозрени, недоразбрани, малтретирани или критикувани. В повечето училища много голям процент от времето, предназначено за учебна дейност, се посвещава на ученически проблеми, които учителите много рядко са подготвени как да разрешават, или на учителски проблеми, породени от реагиращи или непокорни ученици, които учителят не съумява да контролира. Предлаганите в настоящата книга методи и умения за учителска ефективност ще осигурят на учителите по всеки един предмет повече *полезно учебно време* – както за преподаване, така и за *реално възприемане на материала*. Всяка следваща глава ще въвежда нов комплект от умения и на практика ще разширява онова, което ние наричаме „време за обучение и възприемане“ – онези периоди, през които учениците позволяват на учителя да преподава, а той от своя страна ги мотивира да възприемат.

Предлаганите от настоящата книга умения и методи вече са преподавани на стотици хиляди учители в целите Съединени американски щати и в много други страни по света в рамките на програмата, наречена „Трениране на успешни учители“, или за по-просто – ТУУ. Създадена през 1966 г., програмата ТУУ бе впоследствие широко възприета за преквалифицирането на учители в държавните и частните училища без откъсване от работата – учители, които преподават в детски градини, начални училища, прогимназии и гимназии. Курсът по ТУУ се разви по напълно естествен път от първия курс на д-р Томас Гордън – „Трениране на успешни родители“, известен повече със съкращението ТУР и преподаван в целите САЩ и в 43 други страни в света. Учители и администратори започнаха да чуват от родители за онова, което са научили по линия на ТУР, и изявиха желание през същия курс да минат и учителите в техните райони, за да се научат да прилагат същите умения за общуване и методи за разрешаване на конфликти спрямо учениците в класните си стаи. За по-малко от година създадохме специален учителски курс, адресиращ онези специални и уникални проблеми в междуличностните отношения, пред които учителят се изправя в клас с трийсет до четирийсет принудително затворени ученици.

Настоящата книга включва същите принципи, умения и методи, които разработихме, усъвършенствахме и изпитахме при работата ни с учителите в курсовете по ТУУ без откъсване от работа. Много от примерите и случаите, цитирани в книгата, са ни дадени именно от такива учители. Естествено, на базата на този опит описаната стъпка по стъпка в настоящата книга учителска ефективност е ориентирана към развитието на съвсем конкретни умения – към практичните неща, които учителят може да каже или направи в училищното си ежедневие, а не към някакви абстрактни образователни концепции. Опитът ни с участвалите в курса по ТУУ ни кара да гледаме с доста критично око на формалното образование на повечето учители; то по-скоро им дава знания за термини, идеи и концепции, вместо да ги научи на практични начини, с чиято помощ да приложат тези абстрактни понятия в класната стая. Става дума за

понятия от рода на „зачитане на потребностите на ученика“, „емоционално образование“, „климат в класната стая“, „свободата да учиш“, „хуманистично образование“, „учителят като източник на ресурси“, „двупосочно общуване“ и тям подобни. В ТУУ всички тези идеи и концепции получават така наречените от учените „оперативни дефиниции“ – т.е. биват дефинирани като конкретни действия, като неща, които учителят може в действителност да направи, като специфични послания, които би могъл да изпрати.

Да вземем за пример една концепция, която повечето учители са чували до втръсване по време на обучението си: „зачитане на потребностите на ученика“. Но онова, което им липсва, са конкретните операции, с чието изпълнение да проявят „зачитането на потребностите на ученика“. Достатъчно е обаче да се запознаят в курса по ТУУ с метод III – беззагубният метод за разрешаването на конфликти между учителя и учениците, – за да им стане съвсем ясно как да превърнат въпросната концепция в реалност. Метод III е шестстъпков процес: учителят и учениците търсят разрешаване на проблема, докато стигнат до решение, което позволява да се удовлетворят (зачетат) както потребностите на учителя, така и тези на учениците. Метод III дава на учителя конкретно средство за ежедневно ползване, посредством който да гарантират, че потребностите на учениците ще бъдат зачетени, без да се налага учителят да заплати за това с незачитането на собствените му потребности. При ТУУ зачитането на потребностите на ученика се превръща в нещо много повече от абстрактно понятие за учителя – всъщност учителят се научава как точно да осъществи това зачитане.

Същото важи и за концепцията „демократия в класната стая“. ТУУ въоръжава учителите с уменията и процедурите, които са им необходими, за да създадат жива демокрация посредством обсъждане с класа на правилата за класната стая, на което всички ученици и самият учител определят съвместно правилата, които всеки ще трябва да спазва. Освен това ТУУ дава на учителите и практични алтернативи на традиционното прилагане на власт и авторитет (което, разбира се, е пряката антитеза на демократичните взаимоотношения). Много учители описват курса по ТУУ като образователно осъществяване на онези някогашни идеалистични абстракции, за които им е било внушавано, че трябва много да ценят.

„Растежът и развитието на ученика“ са цели, които най-чистосърдечно се подкрепят както от всички училища, така и от всички учители. В същото време обаче всички методи за преподаване, използвани от повечето учители и одобрени от повечето училищни администратори, на практика гарантират напълно, че учениците остават в положение на зависимост. Вместо да насърчават растежа на *отговорността*, много учители и администратори командват и контролират учениците от всяка възрастова група така, сякаш не може да им се има никакво доверие и не са способни да носят никаква отговорност. Вместо да насърчават независимостта им, училищата в действителност засилват зависимостта на учениците от учителите им, които определят какво да се изучава, как да се изучава, кога да се изучава и, разбира се, доколко да се изучава. Не че учителите желаят учениците им да са безотговорни и зависими – повечето от тях нямат подобно желание. На тях по-скоро им е нужно да възприемат уменията и методите, с чиято помощ да могат във взаимоотношенията си с околните да насърчават самонасочване, лична отговорност, самоопределение, самоконтрол и самооценка. Такива качества обаче не се получават случайно, а трябва да бъдат възпитавани умишлено както от родителите, така и от учителите. В курса по ТУУ показваме как точно се постигат такъв растеж и развитие, за да не останат празен идеал.

В глава III и глава IV например учителят ще научи как да използва конкретно умение за съветване, наречено „активно изслушване“, което ще повиши в огромна степен ефективността му да оказва помощ на ученици, чиито проблеми им пречат да усвояват материала. Тази помощ обаче се оказва по начин, който позволява на ученика да намери свое собствено разрешение, а не да разчита на чужди решения или идеи, т.е. на типичния начин, по който повечето учители реагират на ученическите проблеми. Остава ли се у учениците отговорността за разрешаването на собствените им проблеми, те правят крачка напред към по-голяма лична отговорност и повишено самочувствие.